

**ՀԱՍՏՈՐԱԿԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԻՐԱՂՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԻՐԱՔՈՒՄ ԵՎ ՆՐԱ ՇՈՒՐՋ (2009-2010 թթ.)**

Տնտեսական և ֆինանսական խնդիրների բնագավառի պատմության հայտնի մասնագետ, պատմաբան, Հարվարդի համալսարանի պրոֆեսոր Նայալ Ֆերգյուսոնը համարվում է ժամանակակից առավել հետաքրքիր հետազոտողներից մեկը, որի 2006 թ. հրատարակված «Աշխարհի պատերազմը» գրքում նկարագրվում և ամփոփվում են XX-րդ դարի պատմության ոչ միայն դրական տեղաշարժերը, այլ նաև հիմնականում՝ պատերազմների և զինված ընդհարումների, ռազմական հակամարտությունների դաժան հետևանքները, ավերը, մարդկային անդառնալի կորուստները: 2008 թ., նրա հետ հարցազրույցում, այն հարցին թե՛ որոնք են մոտակա երկու տասնամյակների ընթացքում մարդկության զարգացման «լավագույն» և «վատթարագույն» սցենարները, Նայալ Ֆերգյուսոնը, նշել է, որ գոյություն չունի ապագայի միակ հնարավոր տարբերակ, քանի որ նման տարբերակները բազմաթիվ են, որոնցից պետք է ընտրություն կատարել: Նա առանձնացրել է հետևյալ «վատթարագույն» զարգացման հնարավոր սցենարը՝ «Մերձավոր Արևելքում հակամարտության սրում»՝ Իրաքի սահմաններից դուրս և ողջ տարածաշրջանի ընդգրկումով, որին կմասնակցեն ոչ միայն ԱՄՆ-ը և Իրանը, այլ նաև Իսրայելը, Սաուդյան Արաբիան, Սիրիան, հնարավոր է նաև Եգիպտոսը և Թուրքիան: Այդ դեպքում դա կլինի նույնքան հակամարտություն իսլամի ճյուղերի՝ շիաների և սուննիների, որքան, ասենք, իսլամի և մնացած աշխարհի, կամ իսլամի և արևմուտքի միջև: Այստեղ կա պոտենցիալ: Հսկա պայթյունի համար բոլոր անհրաժեշտ նախադրյալները առկա են: Եթե այդպիսի հակամարտությունը վերահսկողությունից դուրս գա, ապա դա կլինի իսկական աղետ: Մենք գիտենք, որ նման բաներ երբեմն տեղի են ունենում»¹:

¹ Տե՛ս Неопределенное будущее мира, "Деловой экспресс", № 35, сентябрь, 2008, с. 22.

Որպես «վատթարագույն» տարբերակ ընդգծվում է հակամարտությունների լայնածավալ զարգացումն ու պայթյունը Մերձավոր Արևելքում: Եվ քանի որ կանխատեսումները ամեն գնով խուսափելու և համապատասխան միտված, խաղաղասիրական նկատառումներով առաջնորդվող քաղաքականություն վարելու, որդեգրելու և զարգացնելու նպատակ ունեն, ուրեմն «լավագույն» տարբերակը պատմաբանի կարծիքով «Մերձավոր Արևելքի բոլոր ուժերին ներգրավելն է միասնական համաշխարհային տնտեսության ոլորտում, Մերձավոր Արևելքի երիտասարդությանը ուղղորդելու համար, որ ավելի լավ կլինի, եթե փող աշխատեն, ոչ թե մարտնչեն: 1960-ական թվականների հին կարգախոսը հնչում էր այսպես՝ «Զբաղվեք սիրով, ոչ թե պատերազմով»: Ես կարծում եմ, որ «զբաղվեք փող աշխատելով, ոչ թե պատերազմով» - ամենանպատակահարմարն է:

Ուշադրության արժանի են նաև այս տարբերակների հեղինակի մտավախությունները կապված համաշխարհային ֆինանսական ճգնաժամի հնարավոր քայքայիչ հետևանքների հետ²:

Մերձավոր Արևելքի երկրների հասարակական քաղաքական իրադրության ուսումնասիրությունը անհրաժեշտ է և կարևոր ոչ միայն տվյալ երկրի նորագույն պատմության ուսումնասիրության տեսանկյունից: Ավելի քան հրատապ է դառնում քաղաքական դաշտի հանդեպ հետաքրքրությունը տարածաշրջանային ազդեցությունների, հնարավոր զարգացումների առումով: Հետազոտությունների ուշադրության առանցքում են ոչ միայն քաղաքական զարգացումները Իրաքի ներսում, այլ նաև Իրաքի շուրջ:

Այս առումով հետաքրքիր է հետևյալ սցենարների մասին մամուլում հրապարակումը արդեն 2010 թ. կապված Պենտագոնի «Զորսամյա պաշտպանողական տեսության» հետ՝ «Ամերիկյան երկու պատերազմ չի ծփի» վերնագրով³:

ԱՄՆ-ի առաջիկա «Զորսամյա պաշտպանողական տեսության» ծրագրերում առաջնահերթ են դառնում միաժամանակյա գործողությունների անցկացումը՝ հնարավոր ահաբեկչական ռազմական գործողություններին ի պատասխան, Աֆղանստանում, Իրաքում, ինչպես նաև երկրագնդի այլ մասերում:

² Նույն տեղում:

³ Америка не потянет две войны, "Независимая газета", 2.02.2010.

2011 թվականի ռազմական ծախսերի համար նախատեսվող բյուջեի չափը, որը նոր «Չորսամյա պաշտպանողական տեսության» հրապարակման ֆոնի վրա, Պենտագոնը ամերիկյան Կոնգրեսին է ներկայացրել, նախկինից 44 մլրդ դոլար ավելի է և կկազմի ռեկորդային 708 մլրդ: Այդ միջոցների զգալի մասը նախատեսված է Իրաքում և Աֆղանստանում պատերազմների ֆինանսավորման համար⁴:

Տեղին է հիշեցնել, որ Բարաք Օբամայի նախընտրական կամպանիայի շրջանում արդեն տիրում էր այն համոզումը, որ նրա ընտրվելով, Իրաքում ամերիկյան ներկայությունը կավարտվի: Միաժամանակ կար հետևյալ մտավախությունը, «Դա մեծ ռիսկի գործոն է, որովհետև ժամանակից շուտ իրաքյան նախագիծը թողնելով, Օբամայի ադմինիստրացիան Իրաքը կթողնի քաոսի մեջ: Այստեղ ամեն ինչ սկսել է ավել կամ պակաս կարգի ընկնել, կան իրադրության բարելավման նշաններ: Դա մեծ հույս է ներշնչում, սակայն այդ ամենը կարող է լրիվ խորտակվել, եթե նոյեմբեր ամսվա շրջանում պարզ դառնա, որ նոր ադմինիստրացիան Իրաքում իրադրությունը կայունացնելու ռեալ մտադրություններ չունի»⁵:

Իրաքում իրադրության կայունացումը միայն հոգուտ ԱՄՆ-ի չի դիտարկվում:

«Եվ նույնիսկ ոչ հանուն իրենց՝ Միացյալ Նահանգների, այլ հանուն բոլորի, որովհետև ծախսողումը Իրաքում և նրա վերադարձը քաղաքացիական պատերազմի իրավիճակին, ինչպես էր 2006 թվականին, համաշխարհային տնտեսության վրա շատ թանկ կնստի»⁶: Փաստորեն պարզորոշ գծագրվում են ԱՄՆ-ի հետագա քաղաքականության նպատակները Իրաքի հետ առնչություններում, նաև համաշխարհային տնտեսական հանգույցներում:

Այդ նույն ժամանակահատվածում Ջոնս Հոպկինսի անվան համալսարանին կից Ֆունդամենտալ միջազգային հետազոտությունների դպրոցի պրոֆեսոր Զբիգնև Բժեզինսկու արտահայտած կարծիքի համաձայն՝ Իրաքյան պատերազմը «հիվանդագին, չհաջողված ավանտյուրա էր», «պատերազմ սեփական ընտրությամբ», բացարձակապես անտեղի:

⁴ Նույն տեղում:

⁵ St' u Neopredelennoe budushchee mira, "Деловой экспресс", № 25, сентябрь, 2008, с. 22.

⁶ Նույն տեղում:

Նա նշել է, որ Իրաքից զորքերի դուրսբերումը խելամիտ գործ է: «Ես արդեն համարյա երկու տարի է, ինչ հանդես եմ գալիս համակարգված բանակցային գործընթացի օգտին Իրաքի առաջատար ղեկավարների հետ ողջ քաղաքական և կրոնաէթնիկ հատվածում, համատեղ որոշելու համար այդ երկրից մեր հեռանալու ժամկետը»⁷:

Դեռևս 2008 թ. դեկտեմբերին Բաղդադի հետ համաձայնեցված փաստաթուղթը օտարերկրյա զորքերին թույլատրում էր Իրաքի տարածքում օրինական հիմունքով մնալ մինչև 2011 թվականը: Սակայն Պենտագոնի ղեկավար Ռոբերտ Գեյթսը հայտարարել է, որ Իրաքում ԱՄՆ-ի ռազմական առաքելությունը վարտվում է և հիմնական զորամիավորումները Իրաքում այլևս անելիք չունենալով, կհեռանան⁸:

ԱՄՆ-ի նախագահ Բարաք Օբաման ՋՄՄ-ների ներկայացուցիչներին պատմել է Իրաքից ամերիկյան զորքերի դուրսբերումը արագացնելու և ԱՄՆ-ի տնտեսությունը վերաշխուժացնելու մասին: ԱՄՆ-ի նախագահը 2009 թ. գարնանը խոստանում էր, որ Իրաքում տեղաբաշխված 140 հազ. ամերիկացի զինծառայողների մեծ մասը տուն կվերադառնա մեկ տարում⁹: Բարաք Օբաման այդ ժամանակ վերջնաժամկետ էր նշում 2010 թվականի օգոստոսը:

Եվ քանի որ կոալիցիոն զորամիավորումների շարքում էին նաև բրիտանացի զինծառայողներ, 2009 թ. մարտի վերջին Մեծ Բրիտանիան սկսեց Իրաքից պաշտոնապես դուրս բերել իր սեփական զորամիավորումները: Համաձայն հաղորդագրության՝ բրիտանացի 4 հազար զինծառայողների մեծ մասը Իրաքից դուրս կբերվի մինչև մայիսի 31-ը: Իրաքում մնացող 4 հարյուր բրիտանացի զինծառայողները կգբաղվեն իրաքի զինվորների և նավաստիների վերապատրաստությամբ: Նույն տեղեկատու աղբյուրը նշում է, որ գեներալ-մայոր Անդրի Սելմոնը հրամանատարական իր լիազորությունները փոխանցել է Իրաքի հարավում տեղաբաշխված միջազգային ուժերի ամերիկացի գեներալ Մայքլ Օետսին¹⁰:

⁷ Նույն տեղում, էջ 23:

⁸ «Ազգ», 3.03.2009:

⁹ Նույն տեղում:

¹⁰ «Ազգ», 1.04.2009:

Նախատեսված էր, որ 2009 թ. առաջիկա վեց ամսում՝ մինչև նույն թվականի սեպտեմբեր, ամերիկացի 12 հազ. զինվորական իրաքից կհեռանա: Մարտի վերջերին նախատեսվում էր իրաքի կառավարությանը փոխանցել ամերիկացիների իրաքյան օբյեկտներից 74-ը¹¹:

2009 թ. հուլիսի 3-ին ԱՄՆ փոխնախագահ Ջո Բայդենը անսպասելիորեն մեկնեց իրաք: Սա այդ պաշտոնում նրա առաջին այցելությունն էր այդ երկիրը, իսկ նախորդ այցելությունների ժամանակ նա զբաղեցնում էր ամերիկյան սենատի արտաքին քաղաքականության հանձնախմբի նախագահի պաշտոնը: Այս այցելության նպատակն էր պաշտոնապես հետևել իրաքից ամերիկյան զորքերի դուրսբերման ընթացքին¹²: Օրակարգում էին այցելություններ, պաշտոնական հանդիպումներ իրաքի նախագահ Ջալալ Թալաբանու, վարչապետ Նուրի ալ Մալիքիի և խորհրդարանի նախագահ Այադ ալ Սամարայիի հետ¹³:

Այս այցելությանը հետևեց Վաշինգտոնի և Բաղդադի միջև երկկողմանի համաձայնագիրը քվեարկության ներկայացնելու նախագիծը, ինչը հավանության արժանացրեց իրաքի կառավարությունը: Այս համաձայնագիրը անվտանգության ոլորտին է վերաբերվում: Համաձայնագիրը քվեարկությամբ անցկացնելը դիտվեց որպես կարևոր քայլ իրաքից ամերիկյան զորքերի դուրսբերման գործում, ինչը նախատեսվում է ավարտին հասցնել 2012 թ.: Միաժամանակ պարզ էր դառնում, որ իրաքում համաժողովրդական համաձայնագրի մերժման դեպքում 130 հազ. ամերիկացի զինծառայողներ ստիպված կլինեն մեկ տարվա ընթացքում հեռանալ երկրից: Այդ օրենքի նախագիծը իրաքի խորհրդարանում նախատեսվում էր վավերացնել 2009 թ. սեպտեմբերին¹⁴:

2010 թ. Քուվեյթի վրայով իրաքից Աֆղանստան, ինչպես նաև ետ՝ Ամերիկա, արդեն 2,2 մլն միավոր զենք և սարքավորում դուրս է բերված, ինչը ընդհանուր ռազմատեխնիկայի ընդամենը 35%-ն է, որ պետք է իրաքից դուրս բերել մինչև 2010 թ. օգոստոսը:

¹¹ «Ազգ», 10.03.2009:

¹² «Ազգ», 4.07.2009:

¹³ Նույն տեղում:

¹⁴ "Независимая газета", 19.08.2009.

Ինչպես նշեցինք, Բարաք Օբամայի հրամանով, արդեն 2010 թ. օգոստոսի վերջին ամերիկյան զորամիավորումները պետք է դուրս բերվեին Իրաքից, բացառությամբ օժանդակ 35-50 հազ., որոնք պետք է ժամանակավորապես մնային երկրում¹⁵:

Ամերիկացի գեներալ Ուիլյամ Վեսթերի կարծիքով՝ այդ հոծ լուգիստիկ զործողությունը դարձել է Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո հաջորդող ժամանակահատվածում ամենախոշորագույնը¹⁶: Խոսքը վերաբերվում է Իրաքից ամերիկյան անձնակազմի հետ ռազմական տեխնիկայի դուրսբերմանը Քուվեյթի վրայով¹⁷: «Իրաքից ճողոպրում են Աֆղանստան: Ինչու»՝ սա էլ մեկ այլ ուսումնասիրության խնդիր է, կապված տարածաշրջանում ամերիկյան քաղաքականության հետ արդեն Բարաք Օբամայի պաշտոնավարման ընթացքում: «Ինչու» նրանք չեն հեռանում մյուս հոշոտված մուսուլմանական երկրից՝ Աֆղանստանից, որն ի դեպ նավթ էլ չունի»: Այս և նման հարցադրումները կապված են աշխարհաքաղաքական հզոր և տեսանելի, հեռուն գնացող շարժառիթների հետ՝ պայքար ահաբեկչության դեմ, տարանցիկ ուղի դեպի Հնդկական օվկիանոս, ճնշում Պակիստանի վրա և այլն: Պարզվում է, որ այսքանը բավարար չեն գնահատելու համար իրադրության ճշգրիտ պատկերը, քանի որ կան նաև ոչ պակաս կարևոր խթանիչ, խխորժաբեր գործոններ, հանուն որի ուժեղացվում է ամերիկյան ռազմական ներկայությունը Աֆղանստանում: Մամուլի ուշադրության կենտրոնից չեն վրիպում այս հարցադրումները, դրան ավելացրած ամերիկաիրաքյան ռազմական հակամարտությունը, դրա շարժառիթները՝ արդեն կատարված ավերածություններից տարիներ անց նույնպես: «Երբ ամերիկացիները ագրեսիա ձեռնարկեցին Իրաքի դեմ, ապա ամեն ինչ գլխավորապես վերագրվեց նավթի վերահսկմանը (գումարած Իսրայելի անվտանգության ապահովումը)», իսկ ՄԱԿ-ի տվյալներով Աֆղանստանում արտադրվում է 18 հազ. տոննա թմրանյութ կամ հերոինի 93%-ը: Պարզվում է, որ Իրաքից Աֆղանստան ամերիկյան զորքերի տեղափոխման «Օբամայի պլանը» ունի նաև այլ «շահագրգռություն» և նպատակներ: «Ամերիկացիների կողմից Աֆղանստանի խաշխաշի պլանտացիաների և թմրանյութերի

¹⁵ Նույն տեղում, 28.04.2010:

¹⁶ Նույն տեղում:

¹⁷ Նույն տեղում:

արտադրության վերահսկողությունը հանգեցրել է այն բանին, որ այդ «տնտեսության ճյուղը» օկուպացման տարիներին աճել է 44 անգամ, իսկ այդ «մահաբեր արդյունաբերության» մեջ արդեն ներգրավված է 2 մլն-ից ավելի մարդ՝ երկրի յուրաքանչյուր յոթերորդ աշխատունակ անձը»¹⁸:

Եվ քանի որ զենք ու զինամթերքի, ռազմական տեխնիկայի տեղափոխումը Աֆղանստան իրականացվում է Քուվեյթի վրայով, ապա Քուվեյթի հանդեպ նույնպես ուշադրությունը ավելի սևեռուն է, ինչը քաղաքական դիտարկումների, մեկնաբանությունների դաշտից չի կարող անտեսվել: «Независимая газета»-ն գրում է՝ «1991 թ. Սադամ Հուսեյնի պարտությունից հետո այդ էմիրությունը մնում է ամերիկյան սվինների պաշտպանության ներքո: Սակայն Քուվեյթի կառավարությունը ջանում է իր միջազգային դիրքերը ամրապնդել, երկխոսություն զարգացնելով Ռուսաստանի հետ», միաժամանակ ավելացնելով, որ 1991 թ. Քուվեյթի դեմ իրաքյան ռազմական հակամարտության՝ պատերազմի հետևանքով, ավերածությունները արդեն վերացվել են, սակայն «Իրաքից դեռ մինչև օրս հայրենիք չեն վերադարձվել բոլոր ռազմագերիները, զոհվածների աճյունները վերահուղարկավորելու համար»¹⁹:

Իրաքում խաղաղ բնակիչների շրջանում զոհերի թիվը ավելանում էր արդեն ոչ պատերազմական պայմաններում: 2009 թ. ապրիլին Իրաքի վարչապետ Նուրի ալ Մալիքին ամերիկացիներին մեղադրեց անվտանգության համաձայնագրի խախտման մեջ: Այն ժամանակ ամերիկյան զորքը ալ Կուտ քաղաքում իրականացրել էր հատուկ գործողություն, որի ընթացքում զոհվել էր մի քանի խաղաղ բնակիչ: Բաղդադի հետ կնքված անվտանգության պայմանագրի համաձայն, մինչև 2009 թ. հունիսի 30-ը համաձայնեցված էր ամերիկյան զինծառայողներին դուրս բերել Իրաքի քաղաքներից: Ինչպես նշել է Իրաքում ամերիկյան զորքի հրամանատար գեներալ Ռեյ Օդիերնոն, չնայած այդ որոշման ընդունվելը, իրաքյան որոշ բնակավայրերում շարունակվում է ահաբեկչական խմբավորումների ակտիվությունը: Այդ վտանգի առումով հատկապես նավթառատ Մոսուլ քաղաքն է ընդգծված, որտեղից ամերիկյան զորքի դուրսբերումը հետաձգվեց:

¹⁸ «Ազգ», 12.03.2009:

¹⁹ США вывозят военную технику из Ирака, "Независимая газета", 28.04.2010.

Ըստ Օդիերնոյի, Իրաքի բանակի հնարավորությունները «զգալիորեն ընդլայնվել են»²⁰:

Պենտագոնի ներկայացուցիչ գեներալ-մայոր Ղեվիդ Պերկինսը Իրաքում իրադրությունը բնութագրել է «խիստ անկայունից» դառնալով «կայուն» և որ վերջին վեց տարում բռնարարքների ցուցանիշները ամենացածրն են: Հակառակ այդ պնդումների, իրական կյանքն Իրաքում հեռու է «կայուն» լինելուց:

2010 թ. մայիսի 10-ին մի շարք պայթյունների և փոխիրաձգությունների հետևանքով Իրաքում զոհերի թիվը անցել է հարյուրից, և մի քանի հարյուր մարդ վիրավորվել է: Հիլայում ավելի քան քառասունհինգ մարդ է զոհվել, մանածագործական ֆաբրիկայում տեղի ունեցած երեք պայթյունների հետևանքով: Բասրայում նույնպես պակաս չեն նման բռնարարքները: Այստեղ այդ նույն շաբաթվա ընթացքում յոթ մարդ է զոհվել պայթյունի հետևանքով:

Բաղդադում սպանվել է երկրի ազգային անվտանգության ծառայության յոթ աշխատակից: Զոհեր են եղել նաև ֆալուջայում և Մոսուլում²¹:

Եվ քանի որ վերը նշված դեպքերը մարդկային անդամնալի կորուստներով, նաև խաղաղ բնակչության շրջանում, շրթայական անվերջանալի և դատապարտելի շարք են կազմում, իրավիճակը վկայում է, որ Իրաքը այդպես էլ չգտավ խոստացված խաղաղությունն ու ժողովրդավարությունը:

Հետաքրքրական է, որ Իրանի նախագահ Ահմադինեջադը իր պարտքն է համարել դիմել օտարերկրյա զինվորականներին Իրաքից և Աֆղանստանից շուտափույթ հեռանալու հորդորով: 2009 թ. սեպտեմբերի 22-ին (երեքշաբթի օրը) նա հայտարարել է, - «Ես ձեզ խորհուրդ եմ տալիս վերադառնալ ձեր երկրները և գումարներ ծախսել ոչ թե ռազմական հսկայական ծախսերի, այլ այն խնդիրների վրա, որ ծառացած են ձեր ժողովուրդների առաջ»:

Զինվորական շքերթի ժամանակ, դիմելով Արևմուտքի երկրներին, նա ավելացրել է, որ իր կարծիքով՝ իրաքցիներն ու աֆղանացիները «թշնամաբար են վերաբերվում օտարականների ներկայությանը, և այդ պատճառով երկարաժամկետ հեռանկարներում օտարերկրացիները

²⁰ «Ազգ», 4. 04. 2009:

²¹ "Независимая газета", 12. 05. 2010.

չեն կարող հուսալ տարածաշրջանում զինվորական ռազմակայաններ տեղադրելու մասին»²²:

Իրաքում ստեղծված անկայուն վիճակը բացասաբար անդրադարձավ նաև տեղի հայ համայնքի կյանքին, քանի որ կրոնադավանական գործունը չի կարելի անտեսել: Ինչպես նշում են Միացյալ Նահանգների կոնգրեսի դեմոկրատ անդամներ Թիմ Ուալզը և Բեթի Մըք Քոլումը պետքարտուղար Հիլարի Զիդնթոնին մայիսի 14-ին հղած իրենց դիմում-առաջարկում՝ «իրաքահայերը քրիստոնյա են և հետապնդումների են ենթարկվում»: Նրանք առաջարկել են ստեղծել հիմնադար՝ օգնելու համար իրաքահայերին Հայաստան տեղափոխվելու գործում: Ինչպես գրում է «Հայաստանի Հանրապետություն» թերթը՝ «Օրենսդիրները նամակում նշում են, որ Հայաստանը նշանակալից քայլեր է կատարել փախստականներին ընդունելու համար, նրանց տրվում է քաղաքացիություն և ապրելու տեղ»²³:

Այս առաջարկին միացել և նամակը ստորագրել են հինգ կոնգրեսականներ, այդ թվում Ադամ Շիֆը, Ֆրենկ Փալոնը: Հանրապետական կուսակցությունից Քոլին Փիթերսոնը ևս աջակցություն է հայտնել և միացել է այդ առաջարկին, թեև նրա ստորագրությունը չկա²⁴:

Իրաքի քրիստոնյա ազգաբնակչության դժվար վիճակի, հատկապես հայերի Հայաստան հայրենադարձվելու խնդրին նախորդ աշխատության մեջ անդրադարձել ենք, կապված երկրում ստեղծված ընդհանուր իրադրության վերլուծության հետ²⁵:

Թվացյալ ժողովրդավարության տիպիկ և համոզիչ օրինակ են ծառայում նաև իրաքյան բանտերը: Բազմազգ ուժերի ամենախոշոր կալանավայրերից ամերիկյան «Բեմփ-Բուքա» բանտը, որը գտնվում է Իրաքի հարավում՝ Բասրայի մոտակայքում, պետք է որ դադարեցնեն իր գոյությունը՝ մեկընդմիջտ փակվել 2009 թ. օգոստոսի կեսերին: Ամերիկացիները մտադրվել էին այստեղ՝ պահվող 180 բանտարկյալներին հանձնել իրաքյան իշխանություններին, ներառյալ

²² «Հայաստանի Հանրապետություն», 24.10. 2009:

²³ «Հայաստանի Հանրապետություն», 20.05.2010:

²⁴ Նույն տեղում:

²⁵ Տե՛ս Կարինե Սամվելյան, Հասարակական քաղաքական իրադրությունն Իրաքում 2008 թվականին և ամերիկյան զորքերի երկրից դուրսբերման խնդիրը, «Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ», պրակ XXVII, Երևան, 2009, էջ 123-134:

այդ տարածքում գտնվող օբյեկտներն ու սարքավորումները 50 միլիոն դոլար ընդհանուր արժեքով:

Իրաքի բանտարկյալների նկատմամբ անմարդկային, զարհուրելի վերաբերմունքի, ամերիկացի զինծառայողների իրականացրած խոշտանգումների հետ կապված մի շարք հրապարակային բացահայտումներից հետո թվում էր, որ վերջապես փակվեց նաև «Աբու-Ղուրեյբ» սարսափազդու բանտը: 2006 թ. այն փոխանցվել էր Իրաքի իշխանություններին: Նախատեսվում էր, որ այն դառնալու էր պահեստային տարածք, այլևս երբեք որպես կալանավայր չօգտագործվելու պայմանով: Այդուհանդերձ, 2009 թ. «Աբու Ղուրեյբը» վերանվանվեց: Բաղդադի Կենտրոնական բանտ, նորից հանձնվելով շահագործման²⁶:

Համաձայն մամուլում տեղ գտած հրապարակումների, հազարավոր կալանավորներ Իրաքում նշված ժամանակահատվածում հայտնվել ու պահվել են «առանց դատի ու քննության» լոկ ապստամբ կամ ահաբեկիչ լինելու կասկածանքով: Ամերիկա-իրաքյան զինված հակամարտության՝ պատերազմի անցած «վեց տարիների ընթացքում ամերիկացիները Իրաքում ձերբակալել են մոտ 100 հազար մարդու, որոնցից 13 հազ. դեռ մնում է բանտերում»²⁷: Ու թեև խոստացված էր, որ մինչև 2009 թ. ամառ ամերիկյան բանտերից ազատ կարձակվեն հազարավոր կալանավորներ, սակայն իրական պատկերը երկրում շատ ավելի մտահոգիչ էր:

2010 թ. փետրվարի 1-ի տվյալներով Բաղդադից հարավ-արևմուտք գտնվող Քերբելա շրջանում տեղի ունեցած հուժկու պայթյունից 41 շիա ուխտավոր է զոհվել, ևս 108-ը վիրավորվել է մահապարտ մի կնոջ կողմից պայթուցիկ սարքը գործողության մեջ դնելու հետևանքով: Քերբելան շիաների հոգևոր կենտրոնն է: Այս զագրելի ահաբեկչությունը տեղի է ունեցել Արբանի տոնի նախաշեմին, ընտրելով այն պահը, երբ ուխտագնացության նպատակով այստեղ հազարավոր հավաքված շիաներին ուտելիք և ջուր էր բաժանվում: Այս տոնի անվանումը արաբերենից թարգմանաբար նշանակում է քառասունը: Այն նշանավորում է Մուհամմեդ մարգարեի թոռան՝ իմամ Հուսեյնի քառասունքից՝ սգո արարողությունից դուրս գալու կրոնական

²⁶ «Ազատամտություն», 18.10.2009:

²⁷ «Ազգ», 21. 02.2009:

հանդիսությունը, քանի որ շիաների շրջանում այդպես է ընդունված²⁸։
Ձոռերի և վիրավորների թվում կան կանայք և երեխաներ²⁹։

Նման մի պայթյուն էլ որոտացել էր 2010 թ. հունվարի 25-ին Բաղդադի հյուրանոցների մոտ։ Միաժամանակյա ահաբեկչության հետևանքով զոհվել էին ավելի քան քառասուն և վիրավորվել տասնյակ մարդիկ³⁰։

Դեռևս 2009 թ. սեպտեմբերին հանրությունը իրազեկվեց, որ «ԿՀՎ բժիշկները մասնակցել են Իրաքում բանտարկյալների հանդեպ իրականացված բոլոր կտտանքներին»։ Փաստը պնդում են միջազգային իրավապաշտպանները։

«Բժիշկները հանուն մարդու իրավունքների» միջազգային կազմակերպության ենթադրությամբ՝ իրաքյան «Աբու Դուբեյբում», ինչպես նաև Կուբայի Գուանտանամոյի և Աֆղանստանի Բաղամի ամերիկյան ռազմակայանների բանտերում և այլ կալանավայրերում ԿՀՎ մասնագետ բժիշկները, որոնք «ընդլայնված հարցաքննությունների» վերահսկման նպատակով մասնակից էին և ներգրավված էին այդ զարհուրելի տեսարաններին, փաստորեն մարդկանց վրա փորձեր են կատարել, ինչը միջազգային նորմերին հակասում է և դատապարտելի արարք է բժշկի կողմից։ «Խոշտանգումներին և հարցաքննություններին բժիշկների մասնակցությունը հիմնարար բարոյական արժեքների խախտում է», նշվում է կազմակերպության հայտարարության մեջ։ Փաստորեն ԿՀՎ բժիշկները կամայականորեն բանտարկյալներին նշված երկրներում օգտագործել են որպես փորձի համար կենդանիներ³¹։

Այսպիսի պայմաններում ալեբախումներից և պայթյուններից գերծ Իրաք ակնկալելը կնշանակի իրականությանը նայել ծուռ հայելիների մեջ, իրականությունից կտրված անտես աչքերով։

Իրաքի հյուսիսում սեպտեմբերի 10-ին գիշերը բեռնատարի պայթյունից զոհվեց 19 մարդ, նույնքանն էլ վիրավորվեց մահապարտի իրականացրած ահաբեկչության հետևանքով, Մոսուլից 30 կմ դեպի արևելք գտնվող քրդական Վարդեկ գյուղում։ Թեև քրդական «փեշմերգայի» զինված աշխարհագորայինների մարտիկներին

²⁸ «Առավոտ», 2 փետրվար, 2010։

²⁹ "Независимая газета", 4.02.2010.

³⁰ «Առավոտ», 2.02.2010։

³¹ «Ազգ», 5.09.2009։

հաջողվել է կասեցնել հաջորդ մահապարտի գործողությունը, սակայն շատ տներ այս գյուղում վերածվել են փլատակների, իսկ զոհվածների թվում կան կանայք և երեխաներ³²։

Այդ նույն տարում՝ 2009 թ. մարտին Բաղդադում իրականացված խոշորագույն ահաբեկչությունը տեղի ուստիկանական ակադեմիայի բակում էր։ Այստեղ հավաքված ակադեմիայի սաների և ուստիկանների խմբի մեջ հայտնված մահապարտ ահաբեկիչը իր գործողություններվ խլեց 28 մարդու կյանք, 60 մարդ էլ վիրավորվեց։ Ինչպես նշված է մամուլում, «մահապարտ ահաբեկչի մասնակցությունը սուենի ծայրահեղականների ձեռագիրն է»³³։

2009 թ. մարտի 26-ին պայթուցիկով բեռնված ավտոմեքենան Բաղդադի հյուսիս-արևելքում, ավտոբուսի կայարանում օդում պայթել է շիաների աշ-Շաաբ շրջանում։ Դարձյալ նույն ձեռագիրն է և անդամալի կորուստներ՝ նաև կանանց ու երեխաների թվով։ Շատ պաշտոնական տվյալների՝ 20 մարդ զոհվել է, 35 իրաքցի ստացել են տարբեր աստիճանի վնասվածքներ³⁴։

Եվ եթե նշված ահաբեկչությունները ցայտուն կերպով կրոնադավանական երկու ճյուղերի՝ շիաների և սուենիների միջև փոխադարձ «հաշվեհարդարներով» են ներկայացվում, ապա արդեն 2010 թ. մայիսի 25-ին Բաղդադի ոսկեղենի շուկայի զնդակոծումը Իրաքում ստեղծված քաոսային իրավիճակի պատկերն է դրսևորում։ Հրաձգությունը տեղի է ունեցել Բաղդադի Բայա շրջանում, մարդաշատ շուկայում, որը սովորաբար հսկվում է ոստիկանության աշխատակիցների կողմից։

Գրոհայինները հինգ ավտոմեքենաներով և քաղաքացիական հագուստով, դեմքերը ծածկած արաբական գլխաշորերով հարձակման են ենթարկել տասնմեկ խանութ ոսկու շուկայում, պայթեցրել դրանք և թալանել, սպանելով այստեղ մնացած աշխատողներին։ Զոհվել է 14 մարդ, մեծամասնությամբ շուկայի տարածքում գործող խանութների աշխատակիցներ³⁵։

Այսպիսի իրավիճակը, բնական է, որ հավատ չի ներշնչում Իրաքում համատեղ տնտեսական ծրագրերի իրականացման համար։ Խիստ

³² «Ազատամտություն», 11.09.2009:

³³ «Ազատամտություն», 10.03.2009:

³⁴ "Независимая газета", 27.03.2009.

³⁵ «Առավոտ», 26.05.2010:

սակավ են նման համագործակցության մասին տեղեկությունները, սակայն այնուամենայնիվ Իրաքը շարունակում է մնալ տնտեսական շահագրգռությունների դաշտում, քանի որ նավթի պաշարներ ունի: 2010 թ. հունվարին «Լուկոյլ»-ի նախագահությունը Բաղդադում ստորագրեց ծառայություններ մատուցելու պայմանագիր Արևմտյան Կուեյթ - 2 նավթահորը մշակելու, փորելու և նավթահանման մասին: Աշխատանքների սկիզբը 2011 թ., իսկ նավթի հանույթը 2012 թ.³⁶:

Իրաքի ներսում վաղուց հասունացող մյուս ոչ կարևոր հարցն էլ քրդական հարցն է, քանի որ դեռևս 1984 թ.-ից զինված պայքար է ընթանում Թուրքիայի հարավ-արևելքում, հանուն քրդական պետության ստեղծման:

Իրաքի նախագահ Ջալալ Թալաբանին 2009 թ. մարտի 23-ին քրդական բանվորական կուսակցության (ԶԲԿ) անջատականներին, որոնք հյուսիսային շրջաններից դեպի Թուրքիայի տարածք հարձակումներ են գործում, վերջնագիր է ներկայացրել:

Թուրքիայի նախագահ Աբդուլլահ Գյուլի հետ Բաղդադում հանդիպումից հետո, Իրաքի նախագահ Ջալալ Թալաբանին նշեց, որ Իրաքի Սահմանադրությունը արգելում է երկրի տարածքում զինված կազմավորումների, այդ թվում ԶԲԿ-ի գոյությունը: Նա հայտարարեց, որ «ԶԲԿ գրոհայինները ունեն ընդամենը երկու հնարավորություն՝ կամ գնեքը վայր դնել, կամ էլ հեռանալ Իրաքից»:

Դեռևս 2008 թ. փետրվար-մարտին թուրքական բանակը լայնածավալ գործողություն իրականացրեց Հյուսիսային Իրաքի քրդաբնակ շրջաններում, հարուցելով Իրաքի իշխանության իրավացի բողոքը, «որոնք հարձակումը բնութագրեցին որպես ոտնձգություն Իրաքի իշխանության դեմ»: 2008 թ. նոյեմբերին ԱՄՆ-ը, Իրաքը և Թուրքիան համատեղ հանձնախումբ ստեղծեցին Իրաքի հյուսիսում քուրդ անջատականների դեմ պայքարելու համար³⁷:

Քաղաքականության մեջ մեկուսի խնդիրներ չկան և այնպիսի մի իրադարձություն, ինչպիսին համընդհանուր ընտրություններն են, շատ ավելի խտացված գույներով և արտահայտված շաղկապում է երևույթներն ու իրադրությունը երկրում ու նրա շուրջը: Ահա այդպիսին էր իրավիճակն Իրաքում 2010 թ. հունվարի 30-ին ծրագրված ընտրությունների նախաշեմին և ընտրություններից հետո: Իրաքի

³⁶ "Независимая газета", 1.02.2010.

³⁷ «Ազգ», 25.03.2009:

վարչապետ Նուրի ալ Մալիքին հենց սկզբից չէր թաքցնում նոր ժամկետով վերընտրվելու իր հավակնությունը: Սպասվող ընտրությունների կազմակերպումն ու անցկացումը «կանխատեսելի» սցենարով, թելադրում էր նաև ուժային աջակցություն՝ «անհրաժեշտության դեպքում օգնություն, օժանդակություն ցուցաբերել իրաքյան բանակին ընտրությունների ժամանակահատվածում»³⁸: Որ Իրաքի վարչապետը կտրուկ գործողությունների էր անցել, դրա հաստատումն են նաև ընտրությունների ողջ ընթացքն ու դրան հաջորդող շրջանը:

Այս ընտրությունները կազմակերպչական առումով, ձգձգվելով հասան մինչև 2010 թ. մարտի սկիզբը: Մարտի 7-ին Իրաքում կայացած համընդհանուր ընտրություններում Ալաուիի խումբը սայթակող հաղթանակ տարավ, կարողանալով ապահովել 91 տեղ ներկայացուցիչների խորհրդում՝ Ազգային ժողովում: Նա «բազմիցս հայտարարել էր, որ «ալ-Իրաքիյա»-ն վեր է կրոնական տարածայնություններից, ինչը իրեն բերեց սուննիների ծայներ, որոնք դժգոհ են ազգային ժողովում շիա կուսակցությունների գերակշռությունից»: Սակայն Ալաուիի խմբակցությունը ինքնուրույն կառավարություն ձևավորել չի կարող, քանի որ 325 տեղանոց ներկայացուցիչների խորհրդում պահանջվում է առնվազն 163 տեղ, ինչը ինքը չունի: Ուրեմն սպասվում էին դժվարին բանակցություններ խումբ-խմբակցությունների հետ:

Միջազգային դիտորդները և ՄԱԿ-ի ներկայացուցիչները ընդգծեցին, որ քվեարկության ընթացքում զանգվածային խախտումներ չեն գրանցվել: Սակայն, չնայած դրան, վարչապետ ալ-Մալիքին, որի խումբը ստացել է ընդամենը երկու մանդատով պակաս «ալ-Իրաքիա» խմբի համեմատ, հրաժարվեց ընդունել հաշված ծայների արդյունքը:

Երրորդ տեղում շիա կրոնական կուսակցությունների միավորումն էր 68 պատգամավորական մանդատով: Այս միավորումը կոչվում է «Իրաքյան ազգային այլանս», ուր գլխավոր դերը իրականացնողը Մուքթադա աս Սադր ռադիկալ իմամի շարժումն է: Այս և «Օրենքի պետություն»ը կկարողանան ազգային ժողովում վերահսկել 159 տեղ, ապահովելով ծայների կեսից մի քիչ պակասը: «Քուրդիստանիյա» խումբը չորրորդ տեղում է և միավորում է Իրաքյան Քուրդիստանի

³⁸ "Независимая газета", 19.05.2009.

երկու հիմնական քաղաքական կուսակցությունները: Նրանց աջակցությանը հասնելու դեպքում Ալաուիի խումբը ընդամենը 43 լրացուցիչ ծայն կստանա, ընդհանուր թվով 134, ինչը բավարար չէ և հարցականի տակ է³⁹:

Այստեղ ստացվում է շատ լարված և բարդ իրավիճակով սցենար, ինչը և փաստորեն կյանքի կոչվեց Իրաքում: Նոր կառավարություն ձևավորելու նպատակով Այադ Ալաուին ջանում էր համագործակցել բոլոր կուսակցությունների, խումբ-խմբակցությունների հետ՝ կառավարական կոալիցիա ստեղծելու առաջարկով: Իրաքյան ընտրությունների մասին ընդունված օրենքի համաձայն, ժամկետը 30 օր է, հաշված ընտրությունների ավարտից, որի ընթացքում չտեղավորվելու, այսինքն նախարարների խորհուրդ՝ նոր կառավարություն չձևավորելու դեպքում, այդ պաշտոնում գործում է նախկին վարչապետը:

Սրա հետ մեկտեղ իրաքյան այս ընտրությունների դիտորդները ծանոթ են անցյալի փորձին, երբ 2003 թ. Իրաք ամերիկյան ներխուժման հետևանքով սուննիները հայտնվեցին իրենց իրավունքները ոտնահարված փոքրամասնության տեղում և «ալ-Իրաքիյա» խմբի հետ հույսեր են կապում: Միաժամանակ նախորդ ընտրություններում՝ 2005 թ., շիաների հաղթանակը հանգեցրեց երկրում քաղաքացիական պատերազմի, ինչը տևեց մինչև 2007 թ., խլելով հազարավոր իրաքցիների կյանք: Հետևաբար հորդորները նախազգուշական բնույթի էին, քանի որ Ալաուիի խումբը փաստորեն շատ ավելի հաստատուն դիրք գրավեց ընտրություններում, չնայած բավարար ծայների բացակայությանը:

Իրադարձություններն Իրաքում անկանխատեսելի բնույթ հաճախ են ստանում: 2010 թ. ապրիլին Իրաքի վարչապետ Նուրի ալ Մալիքին մամլո հատուկ ասուլիսում հայտարարեց, որ Իրաքի անվտանգության ուժերը ամերիկյան զինվորականների հետ Իրաքում ոչնչացրել են «ալ Կաիդա»ի երկու ղեկավարների՝ Աբու Այուբա ալ Մասրին և Աբու Օմար Բադդադիին: Կարծիք կար, որ ալ Մասրին է օգնել «ալ Կաիդա»ի ղեկավարներից մեկին՝ Աբու Մուսաբ ալ Ջարկաուին Իրաքում ձևավորելու այդ խմբավորման առաջին քիչը, 2003 թ. ամերիկյան զորքերի այդ երկիրը ներխուժումից անմիջապես հետո: Բավական է նշել, որ 2007 թ. ապրիլին ալ Մասրին հայտարարված էր

³⁹ "Независимая газета", 29.03.2010.

«պատերազմի նախարար»՝ մի քանի մարտական խմբավորումների գլխավոր կազմակերպության ներսում⁴⁰:

Այստեղ գլխավորապես առանձնանում է Իրաքում ամերիկյան հրամանատարության խանդավառությունը: «Ամերիկյան հրամանատարությունը հույս է հայտնում, որ մարտիկների ղեկավարների ոչնչացումը կնպաստի Իրաքում կայունության ամրապնդմանը, որը հայտնվել է հարցականի տակ, երբ մարտին կայացած համընդհանուր ընտրությունները անվիճելի, բացարձակ հաղթանակ չբերեցին քաղաքական ուժերից և ոչ մեկին: Առավելա, անցյալ երկուշաբթի իշխանությունները որոշում կայացրին վերահաշվելու Բաղդադում ծայրերը, ինչը կարող է հանգեցնել ընտրությունների արդյունքների վերանայմանը, առաջ բերելով շիաների ու սուննիների միջև քաղաքացիական պատերազմի վերսկսում»⁴¹:

2010 թ. ապրիլի 19-ին Իրաքի իշխանությունների որոշումը՝ համընդհանուր ընտրությունների ծայրերի վերահաշվարկի մասին, երկրում ընդունվեց ոչ միանշանակ, քանի որ կողմերից յուրաքանչյուրն ուներ իր «հաշվարկները»: Փաստորեն այս ընտրությունները երկրում ուժերի հարաբերակցության պատկերն են վկայում:

Իրաքի հասարակական-քաղաքական կյանքը երկրի ներսում, ամերիկացիների ռազմական ներխուժումից հետո, որքան որ պայմանավորված է ներքին ազդակներով, ուժերի հարաբերակցությամբ, տապալված ռեժիմի վարած քաղաքականության հետևանքներով, նույնքան և շատ ավելի՝ արտաքին ճնշումներով, Իրաքում ամերիկյան ներկայությամբ և Իրաքի շուրջ քաղաքական զարգացումներով:

KARINE SAMVELYAN

THE SOCIAL-POLITICAL SITUATION IN AND AROUND IRAQ IN 2009 – 2010

This article deals with analysis of the social-political factors in Iraq during 2009 and 2010. This period included the final stage of an evacuation of American

⁴⁰ "Независимая газета", 21.04.2010.

⁴¹ Նույն տեղում:

troops from Iraq. Although the deadline for this process was determined as 2011, it will nevertheless embrace the year of 2012.

It is worth of noting that in the beginning of 2010 the social-political situation in Iraq was full of unrest and destabilization. The elections of the National Assembly on 7th of March were very important for Iraq. The elections discovered a certain correlation between the political forces and social moods. This, in its turn, bore serious contradictions and confrontation that existed between various religious tends and trends.

The foreign policy of Iraq in this period is rather complicated. It included certain relations with its neighboring countries such as Iran, Turkey and Kuwait.

The people of Iraq strived for democracy and stability for their country.